

14. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41. – Ст. 377.
15. Сліпченко С. Економічний зміст особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи / С. Сліпченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С. 15.
16. Колосов В. Право на изображение в Российском праве с учетом зарубежного опыта [Электронный ресурс] / В. Колосов, М. Шварц // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2008. – № 5. – Режим доступа: http://www.kolosov.info/misc/pravo_na_izobrajenie4site.pdf.
17. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. Ю. Молчанов; Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2009. – 18 с.
18. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): моногр. / Р. О. Стефанчук; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: КНТ, 2008. – 626 с.
19. Вилейта А. П. Личные неимущественные правоотношения по советскому гражданскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. П. Вилейта. – Вильнюс, 1967. – 19 с.
20. Гражданское право: учеб. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ч. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1996. – 600 с.

СОФРОНКОВА Н. О.,

адвокат, здобувач

(Науково-дослідний інститут

приватного права і підприємства

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України)

УДК 347.242+347.278.1

ЖИТЛО ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРЕДМЕТ ІПОТЕКИ

Стаття присвячена дослідженню поняття житла у доктрині, законодавстві та судовій практиці, в тому числі Європейського Суду з прав людини, його розгляду у взаємозв'язку з категоріями іпотечного законодавства. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що вітчизняне іпотечне законодавство не використовує широкого розуміння поняття житла, відносячи до предмету іпотеки лише такі житлові об'єкти, які утворюють єдине ціле.

Ключові слова: поняття житла, житлові приміщення, іпотека, предмет іпотеки, практика Європейського Суду з прав людини, іпотечні правовідносини, судова практика.

Статья посвящена исследованию понятия жилья в доктрине, законодательстве и судебной практике, в том числе Европейского Суда по правам человека, его рассмотрению во взаимосвязи с категориями ипотечного законодательства. На основании проведенного исследования сделан вывод о том, что отечественное ипотечное законодательство не использует широкое понимание понятия «жилье» и относит к предметам ипотеки только жилые объекты, составляющие единое целое.

Ключевые слова: понятие жилья, жилые помещения, ипотека, предмет ипотеки, практика Европейского Суда по правам человека, ипотечные правоотношения, судебная практика.

The article provides the concept of property in the doctrine, legislation and jurisprudence, including the European Court of Human Rights and its consideration in relation to the categories of mortgage law. Based on the study concluded that the national mortgage legislation does not take a broad understanding of the concept of housing and related to the subject of the mortgage only those living objects that are integrated.

Key words: concept of property, premises, mortgage, the mortgaged property, the practice of the European Court of Human Rights, mortgage legal, judiciary practice.

Вступ. Одним із конституційних прав громадян є право на житло. Гарантіями здійснення цього права є обов'язок створення державою умов, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду; надання державою та органами місцевого самоврядування відповідно до закону житла безоплатно або за доступну плату (частини 1, 2 статті 47 Основного Закону України).

Скорочення державного бюджетного фінансування програм житлового будівництва, зростання цін на житло та неможливість більшості верств населення країни придбати житло за власні кошти змусили шукати

нові шляхи вирішення житлової проблеми – придбання житла у кредит, використовуючи досить розповсюджені програми іпотечного кредитування. І хоча такий спосіб вирішення житлової проблеми у більшості цивілізованих країн світу залишається одним із найдоступніших та реальних способів отримати житло у власність під посильні для особи щомісячні виплати, для України впровадження такого способу вирішення житлової проблеми, на фоні нестабільної економічної ситуації в країні та впровадження заздалегідь несправедливих та нерівних умов договору, може привести до втрати житла взагалі.

Постановка завдання. Не зупиняючись детально на причинах такого стану речей та ролі держави у подоланні тих економічних явищ, вирішення яких за своєю суттю не може покладатись на одну із договірних сторін, що може бути окремим напрямком дослідження, метою цієї статті є дослідження визначення житла у доктрині, законодавстві та судовій практиці, особливості його розгляду як предмета іпотеки за чинним законодавством України.

У цивільній доктрині питання житла вивчались такими вченими: І.Л. Братусь, С.І. Акснзієм, П.І. Седуґіним, В.Ф. Масловим, Ю.Й. Зіоменко, К.І. Манаєвим, А.І. Пергаментом, Ю.К. Толстим, І.С. Вішневською, А.О. Красавчиковим, Л.Г. Лічманом, К.М. Галянтичем, Є.О. Мічурінін та багатьма іншими. Окремі питання іпотечних правовідносин вивчались вченими: І.Й. Пучковською, Д.О. Мальцевим, О.С. Кізловою, О.Т. Євтухом, К.В. Паливодою, В.Г. Першиним, М.М. Дяковичем, Т.С. Шкрум, І.О. Проценко, А.В. Журавель та іншими. Не дивлячись на те, що у юридичній науці приділено багато уваги розгляду житлових питань та іпотечних правовідносин, їх розгляд у взаємозв'язку залишився поза увагою. Такий стан речей не відповідає потребам сучасної судової практики, яка виступає своєрідним індикатором невирішених теоретичних питань.

Результати дослідження. Традиційно житлом визнається певне приміщення, під яким розуміють частину внутрішнього об'єму будівлі, або будівлю, що обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу. При цьому приміщення вважається житловим, якщо воно капітального типу та відповідає певним санітарним, пожежним та технічним нормам, що висуваються до житла. Таке приміщення повинно бути призначене для постійного проживання в ньому людей і використовуватись тільки за цільовим призначенням. Л.Г. Лічман уточнює наведені критерії житла та стверджує, що якщо помешкання відповідають вимогам придатності для постійного проживання, належать власникам на праві приватної власності і передаються у найм саме за умовами цього договору, то відповідно на них може бути розповсюджений режим «житла». [1, с. 20]

У конституційному праві житлом називають призначений для постійного проживання і визнаний цивільним правом різновид нерухомого майна як складової частини загально-правового, конституційного інституту житла у вигляді обраного місця, адресно-географічні координати якого визначають приміщення, спеціально призначене для вільного проживання людини. Таке розуміння поняття житла не зводиться лише до нормативного визначення поняття «житлового приміщення», є досить широким, охоплює не притаманне конституційній категорії житла.

В цивільному праві поняття «житло» розглядається як різновид нерухомості, з визначеними правами, функціональним призначенням переважно для проживання фізичної особи. За приписами статті 379 Цивільного кодексу України житлом фізичної особи визнається житловий будинок, квартира, інше приміщення, що призначені та придатні для постійного проживання. Поняття житлового будинку розкривається у статті 380 цього ж Кодексу. Так, за дефініцією статті житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання [2].

Поняття житла в сенсі ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод тлумачиться доволі широко, ним охоплюється місце, оздоблене особою як її дім, навіть якщо його заснування не відповідало чинному законодавству (наприклад, традиційне циганське шатро, рішення у справі «Баклі проти Сполученого Королівства», Заява № 20348/92, п. 53) [3]; місце, куди особа має намір повернутися чи де було її постійне помешкання (рішення у справі «Гіллоу проти Сполученого Королівства», п. 46) [4]; житло, яке має статус «службового» (справа «Новоселецький проти України» ухвала щодо прийнятності заяви № 47148/99 від 11 березня 2003 р.); офісні приміщення (рішення у справі «Бук проти Німеччини» від 28 квітня 2005 року, заява № 41604/98).

В рішеннях «Німітц проти Німеччини», п. 29 [5], «Смірнов проти Росії», Заява № 71362/01 [6], «Пантелеєнко проти України», Заява № 11901/02 [7] поняття «житло» поширюється на приміщення пов'язані з професійною діяльністю (офіси) адвоката чи нотаріуса; офісні приміщення (рішення у справі «Бук проти Німеччини», Заява № 41604/98) [8]; складські приміщення (рішення у справі «Товариство «Колас Ест» та інші проти Франції», Заява № 37971/97) [9].

Використовуючи поняття «житло» («home» в англійському тексті), Європейський Суд з прав людини відмічає, що в деяких державах-учасниках, а саме в Німеччині, воно поширюється на службові приміщення. Таке ж тлумачення повністю співзвучно французькому варіанту тексту, оскільки слово «domicile» має навіть більш широке значення, ніж «home», може поширюватись на діловий офіс типу адвокатського. Не завжди можна провести

чітке розмежування також і тому, що вести діяльність, яка належить до професійної чи ділової, можна з таким же успіхом зі свого місця проживання, і навпаки, можна займатися справами, які не стосуються професійної сфери, в офісі чи комерційних службових приміщеннях. Вузьке тлумачення слів «home» і «domicile» може призвести до такої ж нерівності як вузьке розуміння «особистого життя» (п. 30 Рішення Німітц проти Німеччини) [5].

З огляду на наведене, з точки зору практики Європейського суду можна зробити висновки, що поняття «житло», що використовується в ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тлумачиться Європейським судом з прав людини набагато ширше, ніж місце для проживання фізичної особи: включаються також самочинне будівництво, офісні приміщення, складські приміщення, місця для тимчасового перебування. Водночас сучасне українське законодавство, не сприймає таке широке європейське розуміння поняття житла. Навпроти, максимально його звужує.

За термінологією, яка використовується у ЖК УРСР, поняття «житло» невід'ємно пов'язується з поняттям «житлового фонду», що зумовлено закріпленням у ст. 1 цього Кодексу положень про те, що право громадян на житло забезпечується розвитком і охороною державного та громадського житлового фонду [10]. В Законі України «Про іпотеку» до жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання відносяться жилі приміщення, пристосовані для тимчасового проживання громадян, які не мають або втратили постійне місце проживання. Жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання надаються громадянам, які втратили житло внаслідок звернення стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення, у порядку, встановленому цим Кодексом (стаття 132') [11].

Житло скоріше розглядається як родове поняття, яке охоплює всі види житлових приміщень – квартири у багатоквартирних будинках, одноквартирних будинках, кімнати в квартирах чи одноквартирних будинках, а також інших приміщеннях, призначених для постійного проживання людей, що завершені будівництвом, віднесені в установленому порядку до житлового фонду, та відомості про які внесено до державного реєстру речових прав.

Але не кожне житлове приміщення може виступати предметом іпотеки, так само як не кожний предмет іпотеки є житлом. Такий висновок дозволяє зробити системне тлумачення положень законодавства, що регулює іпотечні правовідносини.

Так, згідно до частини 3 статті 1 Закону України «Про іпотеку» іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом [11].

При цьому предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за таких умов:

- нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація;
- нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення;
- нерухоме майно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом (стаття 5 Закону України «Про іпотеку»).

Предмет іпотеки визначається в договорі іпотеки вказівкою на його найменування, місце знаходження і достатнім для ідентифікації цього об'єкта описом.

Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості, якщо інше не встановлено цим Законом. Іпотека поширюється на частину об'єкта нерухомого майна, яка не може бути виділеною в натурі і була приєднана до предмета іпотеки після укладення іпотечного договору без реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості (стаття 5 Закону України «Про іпотеку»).

Зазначені вимоги кореспондуються з частиною 2 статті 6 Закону України «Про іпотеку» відповідно до якої майно, що є у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою усіх співвласників. Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі, а також реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

Поняття і підстави виникнення права спільної власності зазначені у статті 355 ЦК України [2]. Майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності. Спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно. Спільною власністю вважається майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності. Спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно.

Таким чином, предметом іпотеки не може бути частина житлового приміщення, якщо воно не виділено в натурі та право власності на нього не зареєстровано як на окремий об'єкт нерухомості. Наприклад, кімнати у комунальних квартирах, кімнати у котеджах, житлові блоки у таунхаусах тощо. Навпроти, такі житлові приміщення можуть бути предметом іпотеки у разі, якщо у своїй сукупності вони створюються єдине ціле – усі кімнати в комунальній квартирі, окрема квартира, окремий житловий будинок для постійного проживання (котедж, заблокований будинок (таунхауз).

Такий висновок узгоджується з наведеною у постанові Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-37цс12 правовою позицією, відповідно до якої за загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном (ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 319 ЦК). У зв'язку з цим власник майна має право самостійно вирішити питання про передачу цього майна в іпотеку, отримання згоди від будь-якої особи на розпорядження своєю власністю в такий спосіб законом не вимагається. Зазначений висновок ґрунтується як на нормах статей 316, 319, ч. 2 ст. 583 ЦК, так і абз. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», відповідно до якого предметом іпотеки може бути нерухоме майно, зареєстроване в установленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом. Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як окремий об'єкт нерухомості відповідно до ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону [12].

Висновки. З огляду на наведене, слід констатувати, що хоча поняття житла у міжнародно-правовій практиці визначається як місце постійного проживання людини, і тому усі приміщення, незалежно від їх відокремленості один від одного, технічних характеристик тощо, є житлом. Особливість розгляду останнього як предмету іпотеки проявляється в тому, що окрім цільового характеру використання (для проживання), такі об'єкти повинні утворювати єдине ціле право власності, яке зареєстровано за особою в установленому законом порядку.

Список використаних джерел:

1. Лічман Л. Поняття «житло» і його цивільно-правове значення//Підприємництво, господарство і право. – № 11. – 2004. – С. 19-22.
2. Цивільний кодекс України: за станом на 11 жов. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15&p=1312032421479428>.
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 вер. 1996 р. – Справа «Баклі проти Сполученого Королівства» (Case of Buckley v. The United Kingdom). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Case%20of%20Buckley%20v.%20the%20United%20kingdom&sessionId=79305642&skin=hudoc-en>.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 24 лист. 1986 р. – Справа «Гіллоу проти Сполученого Королівства» (Case of Gillow v. The United Kingdom). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=of%20Gillow%20v.%20the%20United%20kingdom&sessionId=79306602&skin=hudoc-en>.
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 квіт. 2005 р. – Справа «Бук проти Німеччини» (Case of Buck v. Germany). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Buck%20v.%20Germany&sessionId=79307839&skin=hudoc-en>.
6. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 груд. 1992 р. – Справа «Німітц проти Німеччини» (Niemietz). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461421/2461421.htm>.
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 чер. 2007 р. – Справа «Смірнов проти Росії» (Case of Smirnov v. Russia). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Smirnov%20v.%20Russia&sessionId=79307132&skin=hudoc-en>.
8. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 чер. 2006 р. – Справа «Пантелеєнко проти України» (Case of Panteleyenko v. Ukraine). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Panteleyenko%20v.%20Ukraine&sessionId=79307738&skin=hudoc-en>.
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 квіт. 2002 р. – Справа «Товариство «Колас Ест» та інші проти Франції» (Case of Société Colas Estand Others v. France). [Електронний ресурс]/Пошуковий портал Європейського суду з прав людини «Hudoc». – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=37971/97&sessionId=79307908&skin=hudoc-en>.
10. Житловий кодекс Української РСР: Закон від 30 червня 1983 року//Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – Додаток до № 28. – Ст. 573.

11. Про іпотеку: Закон України № 898-IV від 05 чер. 2003 р.: за станом на 04 сер. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

12. Постанова Верховного Суду України від 23 трав. 2012 р. – Справа № 6-37цс12 [Електронний ресурс]/ Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24704789>.

СТРИБКО Т. І.,

асистент кафедри теорії та історії
держави і права Чернівецького факультету
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.149

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ДОГОВОРУ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Вступ. Тенденція до підвищення ролі договору, що характерна для всього сучасного права, стала проявлятися в останні роки і в сучасній Україні. Ця тенденція, в першу чергу, пов'язана з докорінною перебудовою економічної, юридичної і політичної систем української держави. В умовах ринкової економіки, що формується, починають складатися нові господарські відносини, найкращою формою правового опосередкування яких є договір.

Постійна увага дослідників до такого явища як договір пов'язана і з тим, що юридична наука не претендує на утвердження раз і назавжди встановлених істин, а навпаки будує свої теорії в історично складних контекстах соціальних цінностей, цілей і завдань. Зміна таких контекстів тягне й необхідність перегляду основних правових понять.

Дослідженню поняття договору присвячено цілий ряд праць таких вчених-теоретиків, як: Н. Пархоменко, В. Іванова, В. Бабаєва, Н. Александрова, Р. Сават'є, В. Лазарева, С. Липня, Н. Граната, А. Міцкевича, проте, на нашу думку, недостатньо висвітлено поняття договору та відносини, які складаються щодо нього.

Постановка завдання. У статті здійснюється спроба визначення поняття «договір», який дозволяє здійснювати як нормативне, так й індивідуальне правове регулювання. Наводиться загальнотеоретична характеристика договору як різновиду правового акту.

Результати дослідження. У сучасній юридичній літературі термін «договір» вживається в найрізноманітніших значеннях. Наука, як правило, вивчає договір тільки в межах окремо взятої галузі. У такому випадку слід погодитись з тим, що підхід до розробки теорії договору як загальноправової конструкції є актуальним у зв'язку із зростаючим значенням договору, що є регулятором суспільних відносин. Водночас договір виступає як засіб координаційного правового регулювання, тобто регулювання, яке має двосторонній або багатосторонній характер. Окрім того, договір, незалежно від того, в якій сфері суспільних відносин він застосовується, завжди є джерелом виникнення прав і обов'язків.

Ставлення до договору як до джерела права формувався в епоху античності. Вже тоді римські юристи *згоди народу* вважали універсальним правоутворюючим фактором. У цьому сенсі під договором вони розуміли і закон, і звичайне право. Такий підхід і розуміння форм, джерел правотворення властивий був республіканському періоду давньоримської історії. Саме тоді взаємовідносини між окремими групами людей, які складали певні роди чи племена, базувались або творились на договірних засадах, коли шляхом договірних відносин погоджувались і встановлювались певні правила мирного співжиття. І римські юристи вважали, що виникнення закону та звичаю обумовлене саме договором – погодженням громадян, який у випадку закону проявлявся в голосуванні, а у випадку правового звичаю – у мовчазній згоді. У подальшому ця позиція, посилена доктриною природного права, була сприйнята західноєвропейською юриспруденцією. Але даний підхід скоріше мав теоретичне, а не практичне значення. Отже, поняття договору – це домовленість двох або більше сторін, спрямоване на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

У сучасній теорії держави і права є три основні підходи до визначення нормативно-правового договору. Перший із них сягає корінням до практики римських юристів, які висунули припущення, що кожний нормативно-правовий договір, як і будь-яке джерело права загалом, є джерелом, оскільки являє собою угоду між законодавцем та населенням. По суті, мова тут іде не про договір як документ, а про договір як дію, і тому цей підхід видається доцільним до характеристики формально визначених договорів.

Другий підхід до сутності нормативно-правового договору запропонувала так звана конвенціональна теорія права. Згідно з цією теорією, право утворюється внаслідок численних договорів між органами влади колективними суб'єктами та окремими фізичними особами. А отже, кожний формально виражений договір є нормативно-правовим, оскільки містить правові норми, обов'язкові до виконання учасниками договору [3, с. 32].

